

Становище

за дисертационния труд на *Пламен Анто* „1880-те: Литература и философия на историята. Вазов: Авторска воля и памет на творбата”

от доц. д-р *Емил Димитров*

На нашето внимание е представен един изключително амбициозен дисертационен труд в осем глави (355 стр., всъщност около 500 станд. маш. стр.) за получаването на научната степен „доктор на филологическите науки”. Авторът му *Пламен Анто* е добре познат в литературните и по-широките културни кръгове на България поет, критик и литературовед, постигнал всичко, най-вече – респект към личното си име – единствено благодарение на своя дар и трудолюбие, ясно доловими и в този пореден негов принос към общото ни дело. Тук той е дал заявка за едновременното разрешаване на многобройни проблеми от тяснолитературен и по-широк културологически характер; всъщност едното се оказва знак, препратка, литота (често употребяван термин в текста) на другото. Не ще и дума, в широтата на поставената задача се крие и една от опасностите и рисковете пред автора; той обаче умело балансира между проблеми от различен характер, калибър и значимост, отдавайки им заслуженото внимание и съсредоточеност. Пред нас е една бъдеща книга, като че съставена от няколко книги, които сложно съжителстват и общуват помежду си.

Научната култура на автора е впечатляваща – в труда се цитират многобройни авторитети и се използват в една или друга степен разработените от тях методологии. Тук съжителстват имената на Аристотел и Платон, З. Фройд и К.Г. Юнг, Питър Бърк и Макс Вебер, Мирча Елиаде и Клод Леви-Строс, Е. Касирер и М. Хайдегер, Освалд Шпенглер и Е. Дюркем, Ж. Бодрияр и П. Рикъор, Дж. Фрейзър и Леви-Брюл, Ото Ранк и Ерих Фром, М. Бахтин и А. Лосев и др. На едно място в труда си Пл. Анто се спира мимоходом на това, като признава, че съвсем съзнателно използва различни методологии, които са нещо като инструментите на майстора (едно сполучливо сравнение): така, както за различни цели се използват различни инструменти, така и аналогично смяната на предмета предполага и смяна на методологията. Все пак, основният предмет на дисертационния труд е творчеството на Ив. Вазов в точно определен момент от неговото ставане – 80-те години на XIX в. – време, видяно като „Втори Златен век”. Можем да кажем, че амбицията на автора е пре-монументализиране на *мита Вазов* – „абсолютният български класик”, както той го нарича, извисяването му отвъд границите на мислимото. Тук, в самата амбиция и в начина, по който е реализирана, се крие възможността за ново „развенчаване”, нова демитологизация.

Несъмнено, над работата тегне сянката на философа Георг Вилхелм Фридрих Хегел, чиито книги, очевидно, авторът напоследък самостоятелно е щудирал. Хегел е твърде изкушаващ с мащабните си схеми и дори с обсебващата си терминология (който влезе в неговия свят, започва да говори и пише като него), Пламен Анто „по необходимост” се е поддал на изкушението, в което изпада всеки въввлечен читател на големия философ – да мисли света и всеки конкретен предмет чрез неговите схеми, любима сред които е триадата. Един характерен пример: авторът вижда „диалектически изградени трилогии” (с. 131) в творчеството на „народния поет” – „Епопея на забравените” е тезата, „Чичовци” е снизяващата антитеза, съответно „Под игото” – диалектически синтез. *Иван Вазов е хегелианец* – така може да бъде формулирано едно от неочакваните внушения на дисертационния труд. Тук, както изобщо и в другите си трудове, Пламен Анто не се чуждее на характерното за постмодернизма *смесване на всичко с всичко*.

Дори простото изброяване на истинските постижения на автора е предостатъчно за постигане на целите, поставени от депозирането на представената дисертация. На първо място, мисля, стои интерпретацията (в гл. 1 и 2 на труда) на „Под игото” в духа

на концепцията на Михаил Бахтин за карнавализацията и карнавалния роман. Пл. Антов е последователен и в правото си, след като веднъж е стъпил на този път, да заключи: „...въпреки намерението си да напише роман (...), Вазов в крайна сметка създава една синкретична народна книга, облъхната от аурата на народно-празничната карнавалност. И тъкмо тази аберация се оказва голямата историческа сполука на творбата” (с. 85).

По отношение на романа авторът изказва редица ценни и оригинални наблюдения – за галерията „второстепенни” герои, за ономапоетиката на писателя, за обесването на Мунчо като снизяващ вариант и отглас на обесването на Левски и много други.

Евристични, интересни и провокативни са страниците, посветени от автора на Априлското въстание: ерудицията и мисленето на Пл. Антов му позволява свободно да се движи из пластове на времето, да се отгласва от конкретния текст в посока на „първообраза” на историческото събитие, да го осмисли и види в контекста на народната цялост: „Периодичното реактуализиране на високия архетип Април 1876 в неговия най-монументален, символно абстрахиран вид до голяма степен сбъдва българското желание за единство на колективната „съдба” (с. 187–189) – заключава авторът.

От несъмнен интерес са дълбоките (естествено, и спорни, но такива са всички оригинални) мисли на автора за историята, за разликата между *res historiae* (history) и *res gestae* (story), за огледалното отношение между минало и бъдеще и т.н.

Идеята на Пламен Антов за Първи и Втори златен век (с. 143) е повече от проблематична, понеже все пак не може да се скъса с лека ръка с установената терминология и метафорика: „Златният век” по дефиниция е *един*, в българската култура и литература това е този от времето на Борис и Симеон; в италианската култура е Треченто, времето на Данте, Петрарка и Бокачо, в руската – векът на Пушкин, който също е неповторим (ето защо литературният и културен „взрив” в Русия от началото на ХХ в. не може да се определи друго, освен като „Сребърен век”).

В духа на постмодернисткото литературознание от 90-те години и в диалог с него се издига оригиналната идея за Ив. Вазов не като патриарх, а като *матриарх* (!) на българската литература (с. 204 и нататък): Вазов неочаквано се оказва майка, а Ботев – негов син. Честно казано, дори и най-добронамереният читател вече се пообърква в семейните взаимоотношения между големите имена на българската литература, начеваща да мяза на латиносериал...

Встрастеното монументализиране на фигурата на Вазов довежда до разбираеми хиперболизации като следното твърдение-метафора: „Вазов е онзи мост над пълния разлом между епохите, по който колективният дух преминава над бездната. Той не може да си отиде, преди да е завързал нишката на българската колективна съдба” (с. 197). Разбира се, че „би могъл да си отиде”, параметрите на личното жизнено дълголетие са неведоми; физическата наличност на поета прави възможно това „завързване”, а не обратното – необходимостта от завързване на българските времена да гарантират жизненото дълголетие на писателя.

Основното ми възражение към труда и неговият автор (изказано за първи път след доклада на Пл. Антов пред Третия световен конгрес по българистика през май 2013 г.) е в посока на упоритото и последователно номиниране на Ив. Вазов като „философ”: той е, според автора, „пълноценен философ на историята и на пълноценното българско битие в нея” (с. 2), „пълноценен митолог на националното и перфектен философ на националната история” (с. 8), „философ на националната история” (с. 286) и др.

Все пак, добре е да се придължаваме към някои очевидности на „здравия разум”: Ив. Вазов *не е* всичко това, понеже изобщо не е философ и това нито е негов недостатък, нито с нещо накърнява заслугите му към българската литература и култура. Да припомним, че нашият писател живее и твори във време – последните десетилетия на

XIX-ти и първите на XX в., – когато възрастта на европейската философия клони към 25 столетия; за това време – при цялата разноречивост между различните философии – са изкристализирали определени ако не съвсем прецизни понятия, то поне интуиции за философстването и техния „агент” – философът. Още древната античност разграничава „философа” от „мъдреца” (първият философ – Талес, е и последният „софос”, един от „седемте мъдреци”), философията – от мита; не сливането, а разграничаването е същностно за философстването.

Ясно е, че не може всичко да се нарича философия, така както не може всичко да се нарича литература: една разписка за получена сума или протокол за някакъв административен акт е написан на същия език и писменост, на които се пишат и литературните произведения, но това не ги превръща в литература; аналогично – един поет или писател може да има колкото си щете разсъждения за времето или смисъла на живота, но това само по себе си не го превръща във философ (например мисълта на Левски „Времето е в нас и ние сме във времето” е философска мисъл, но очевидно е, че авторът ѝ не е философ). Да забележим, че дори синтетичното именуване „поет-философ” не се прилага към всеки поет, който казва нещо за света и живота (всички казват нещо за това), а само към единици сред тях – такива, които редом с поетическото си творчество са автори и на други съчинения с повече или по-малко философски характер (напр. Джакомо Леопарди) или пък определени техни творби или цикли пряко кореспондират с някои философски системи или умонагласи (напр. „Химни за смъртта на Свръхчовека” на Пенчо Славейков).

Мисля, че предложеният труд е като че най-пълноценната инкарнация на един процес, който бих нарекъл болезнена, нездрава философичност на съвременното българско литературознание. В православната аскетика това се нарича „прелест” – с това понятие се фиксират болезнените фантазии на отшелниците, изпратени им от дявола като изкушения. Философията, уви, се оказва подобна „прелест” за една част от съвременните наши литературоведи. Очевиден е експанзионизмът на теории и понятиен апарат, взети наготово от други области и разработвани със съвсем други цели, безкритично прилагани към българската литература и нейната история – в нея вече се привижда всяка прочетена книга по философия или културология. *Предметът си има метод* и който и да е метод, колкото и да е той „универсален”, не може да бъде ефективен спрямо всички предмети едновременно; обратното, колкото той е по-универсален, толкова е по-непригоден към конкретен, специфичен предмет.

Изпаднал в „прелест”, авторът логично стига до твърдения като следното: „Точно тук, между фигурите на автора и протагониста, между Вазов и Паисий, прозира силуетът на една трета фигура – тази на Хегел” (с. 307). Боя се, че Хегел прозира между Вазов и Паисий единствено в съзнанието на автора...

Категорично възражение предизвиква и една от основните тези на труда – способността на „митопоетическото” да изразява „философското”: ако това можеше да стане „без остатък”, то раждането на философията преди около 2600 години изобщо не би било потребно...

Напълно се солидаризирам със становището на Пл. Антов за това, че „българското възраждане е повече „немско”, отколкото „френско” (с. 52), но оттук не следва, че всеки от големите немски мислители, особено пък Хегел, може да се разпознае в „най-българското време”. Впрочем, българо-немското успоредяване не е нещо ново (вж. например статиите на М. Арнаудов в сп. „Родина” – „От Хердера до Раковски” и др.), но то, ясно е, трябва да се прави внимателно, с необходимото „вслушване” в предмета.

Стремежът към широта и ерудитско включване в текста на дисертацията на всевъзможни асоциации и на разностранните интереси на автора, понякога го подвеждат; така например на едно място изведнъж се говори за „руските имеславци

Лосев, Шестов, Булгаков” (с. 108). Все пак да отбележим, че Лев Шестов не е имеславец, такъв е Павел Флоренски.

Убеден съм, че една бъдеща книга на основата на предложения труд само би спечелила от известно „олекотяване” на езика, освобождаване от натрапчивото повторение на някои термини и латински изрази – напр. *in illo tempore*, и т.н. Разбира се, всеки автор е в правото си да реши каква да бъде точната дистанция до читателя...

Изтъкнатите възражения по никой начин не проблематизират респекта ми към предложения труд, а само свидетелстват за неизбежните провокации от страна на една талантива научна творба.

Представеният труд отговаря на изискванията за присъждането на научната степен „доктор на филологическите науки” и дори ги надминава, поради което убедено апелирам тя да бъде присъдена на уважавания колега Пламен Антоу.

1 ноември 2016, София
Ден на народните будители

Подпис:
Емил Димитров